

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

G‘AFFAROVA GULCHEHRA

**AXBOROTLASHGAN JAMIYAT
FALSAFASI**

Monografiya

«SARBON LLS»
TOSHKENT – 2024

UO‘K: 821.512.133

KBK: 83.3(5Ÿ)

G‘affarova, Gulchehra

Axborotlashgan jamiyat falsafasi / Monografiya. – T.: «SARBON LLS», 2024. – 192 b.

Monografiyada axborotlashgan jamiyat tushunchasi, unga oid ilmiy konsepsiyalar, rivojlangan davlatlarning axborotlashgan jamiyatiga oid konsepsiyalar, axborotlashgan jamiyatning o‘ziga xos xususiyatlari, axborotlashgan jamiyatda inson, madaniyatdagi transformatsiyalar, axborotlashgan jamiyatini shakllantirish va rivojlantirishning milliy va xorijiy tajribalari tahlili kabi masalalari zamonaviy qarashlar va yangi manbalar asosida tahlil etilgan.

Monografiya faylasuf olimlar, tadqiqotchilar va oliy ta‘lim muassasalari Gumanitar fanlar fakultetlari talabalari uchun mo‘ljallangan.

Mas‘ul muharrir:

Nasriddin NAZAROV,

falsafa fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

Ilyosjon SIDDIQOV,

falsafa fanlari doktori, professor

Bahodir QANDOV,

falsafa doktori (PhD), dotsent

Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universiteti Ilmiy texnik kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan (6-son bayonnoma, 2024 yil 27 noyabr)

ISBN 978-9943-4816-8-4

© G.G‘affarova, 2024.

© «SARBON LLS», 2024.

KIRISH

XXI asr boshlari jahonda hal qiluvchi omillari axborot va bilim bo'lgan axborotlashgan jamiyatning shakllanishi bilan tavsiflanadi. Mazkur jamiyatning rivojlanish evolyutsiyasi bilim jamiyatidan tarmoqli jamiyatga, undan raqamli jamiyatga transformatsiyalanishi bilan ifodalanadi. Xususan, 2006 yili BMT Bosh Assambleyasida 17 mayning Butunjahon axborot jamiyati kuni¹ deb e'lon qilinishi, 2001 yilda YUNESKOning «Axborot hamma uchun» xalqaro dasturining qabul qilinishi², axborotlashgan jamiyat masalalariga bag'ishlangan Butundunyo sammiti³, 2000 yil 22 iyulda «Katta sakkizlik» uchrashuvida «Global axborotlashgan jamiyat Xartiyasi»⁴ning qabul qilinishi ham hozirgi kunda axborot, axborotlashgan jamiyat va raqali jamiyat muammolarini tadqiq etishni kun tartibiga qo'ymoqda.

Dunyo falsafiy tadqiqotlarida axborotning ahamiyati, axborot va bilim, axborot falsafasi, kommunikativ jamiyat, kognitiv jamiyat, virtuallik, raqamlashgan jamiyat masalalarini falsafiy-metodologik jihatdan tahlil qilish, unga nisbatan turli qarashlarni tizimlashtirish borasidagi izlanishlar dolzarb masaladir. Shu bois hozirgi tez o'zgaruvchan olamda inson murakkab tafakkurga asoslanib, dunyoni anglashi, bilishi uchun raqamli, tarmoqli jamiyatning o'ziga xos xususiyatlarini bilishi, ushbu jamiyatda inson nimaga e'tibor berishi, tafakkurning yangi ko'rinishlarining vujudga kelishiga oid nazariy yo'nalishlarni falsafiy tadqiq etishga bo'lgan zarurat yanada oshib bormoqda.

Mamlakatimizda demokratik tamoyillarga asoslangan axborotlashgan jamiyatni shakllantirish hamda barcha sohalarni raqamlashtirishning ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, texnologik shart-sharoitlari yaratilmoqda. Yangi taraqqiyot strategiyasida axborot sohasida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini muhofaza qilish, axborot texnologiyalari va kommunikatsiya sohasini yanada takomillashtirish, elektron hukumat, raqamli iqtisodiyot, telekommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish, axborot tahdidlariga qarshi kurashish va «axborot xavfsizligini ta'minlashga alohida e'tibor

¹ <http://infocom.uz/2006/04/03/oon-obyavila-17-maya-vsemirnyim-dnem-informatsionnogo-obschestva/> Xavola 13.03.2019

² Программы ЮНЕСКО «Информация для всех» / [http://www.unesco.org/webworld/ifap;](http://www.unesco.org/webworld/ifap;www.ifar.ru) www.ifar.ru

³ Всемирный Саммит по Информационному обществу (WSIS) – [http://www.wisis.org;](http://www.wisis.org;http://www.unesco.org/wsisdirectory) <http://www.unesco.org/wsisdirectory>

⁴ Хартия глобального информационного общества/ <http://www.ifap.ru/ofdocs/okinhar.htm>

qaratish»¹ hamda “ijtimoiy-iqtisodiy hayotimizga axborot va raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish”² mamlakatni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida belgilangan. Ayniqsa, bu borada «Raqamli O‘zbekiston - 2030» dasturini hayotga tatbiq etish³ zaruriyatidan kelib chiqib, axborotlashtirish va raqamlashtirish jarayonida axborotning ahamiyati, axborotlashgan jamiyatni shakllantirish va uning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlashtirishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Dunyoda axborotning falsafiy mohiyati, axborotlashgan jamiyat va uning o‘ziga xosligi bo‘yicha quyidagi ustuvor yo‘nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda: axborot transformatsiyasi, axborot madaniyati, raqamli jamiyat, raqamli fan, tarmoqli jamiyat, bilim jamiyati, global axborotlashgan jamiyat, ta’limni axborotlashtirish, axborot konstruksiyasi kabi jihatlarini yoritib berish ushbu monografiyaning asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

Xorijiy ilmiy tadqiqotlarda axborotlashgan jamiyat (D.Bell, J.Gelbreyt, P.Draker, M.Kastels, U.Rostou, A.Toffler, F.Uebster, B.Gottxard) bilan bog‘liq ayrim muammolar o‘rganilgan. Ular axborot va bilim munosabatlarini, axborot generatsiyasi muammosini «postindustrial jamiyat» va «axborotlashgan jamiyat» konsepsiyalarining sinonimi sifatida tadqiq etishgan. Mazkur olim va faylasuflarning asosiy e’tibori global axborotlashgan jamiyat g‘oyasini tadqiq etishga qaratilib, jamiyat taraqqiyotining turli murakkablikdagi ziddiyatli ko‘rinishlari ochib berilgan.

Mamlakatimizda axborot, axborotlashgan jamiyatning falsafiy, iqtisodiy, informatika va texnika, huquqiy, siyosiy, sotsiologik masalalariga oid ilmiy tadqiqotlar mavjud. Jumladan, Sh.S.Qo‘shoqov, N.A.Shermuxamedova, O.U.Abduazimov, O.V.Lanseva, M.A.Usmonova, O.M.Kostrina, M.Yoqubova, G.O.Jalalova, H.I.Rajabovlarning doktorlik hamda nomzodlik ilmiy ishlarini alohida ta’kidlash mumkin. Ushbu ilmiy tadqiqot ishlarida axborot, axborotlashgan jamiyat va axborotlashtirish jarayonining ba’zi ijtimoiy-falsafiy masalalari o‘rganilgan.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // «Куч – адолатда». Ўзбекистон Республикаси судининг ҳуқуқий газетаси. 2018 йил 29 декабрь, №52-53(722). –Б.3.

² Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va yangi O‘zbekiston. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2024. – B.62.

³ Қаранг: Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. – Тошкент, 2018. <https://www.pv.uz/uz/news/poslanie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirzieva-olij-mazhlisu>

Ushbu monografiyada axborotlashgan va raqamlashgan jamiyatning falsafiy mohiyati va uning o'ziga xos xususiyatlarini ochib berish hamda ilmiy-nazariy tahlil qilish asosiy maqsad qilib olingan.

Monografiyada axborotlashgan jamiyatda insonning faolligi, uning bilimi asosiy resurs ekanligi, inson kapitali, murakkab tizimlarda axborot, kommunikatsiya muammolarining falsafiy tadqiqi yoshlarimizning bilish jarayonidagi muammolarini o'rganishda muhim ahamiyatga egaligi ko'rsatilgan.

I-BOB. AXBOROT TUSHUNCHASI VA UNING NAZARIY-FALSAFIY TAHLILI

XXI asr – axborotlashgan jamiyat, ya'ni axborot, yuksak texnologiyalar va zamonaviy bilimlar, oldimizda ochilayotgan yangi istiqbollar asridir. Chunki bugungi kunda hayotimizning barcha jabhalariga axborot-kommunikatsiya va kompyuter texnologiyalarining kirib kelgani hamda jadal rivojlanish yo'liga o'tgani jamiyatimizga ham katta o'zgarishlar olib kirdi. Bu o'zgarishlar asosini axborotlashtirish, telekommunikatsiya va kompyuter texnologiyalari tashkil etadi.

Axborotlashgan jamiyat taraqqiyoti natijasida aholining ko'p qismi axborotlarni o'zida qabul qilish, saqlash, qayta ishlash va qo'llash bilan band bo'ladi. Bu esa insonlarning faoliyatini o'z vaqtida axborotga ega bo'lgani va undan foydalana olganligiga bog'liq bo'lib, barcha sohalarining zamonaviy mutaxassisi axborot oqimlarida erkin harakatlanishi uchun axborot generatsiyasini (ishlab chiqish, ko'paytirish) kompyuterlar, telekommunikatsiyalar kabi aloqa vositalaridan foydalana olishni (bilishni) talab etmoqda. Bu esa bugun dunyodagi barcha davlatlar axborot va bilimga asoslangan axborotlashgan jamiyat sari borayotganligidan, hozirgi vaqtda axborotning tez va sifatli aylanishini ta'minlash mamlakat taraqqiyoti va ravnaqining bosh mezoniga aylanishidan dalolat beradi.

Ushbu bobda axborot tushunchasining paydo bo'lishi, mohiyati, unga oid ta'riflar tahlili, axborotga oid yondashuvlar keng yoritib berilgan. Jumladan, axborotning mohiyati to'g'risidagi turli-tuman nuqtai-nazarlardan kelib chiqib, axborot atributiv, funksional va antropotsentrik xususiyatlarga egaligi, ushbu xususiyatlarning mohiyati yoritilgan. Shuningdek, jamiyat hayotida axborotning ahamiyati va rolini mohiyatan anglashga aloqador holatlarda axborot va bilimning o'zaro aloqasini tushunish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ham axborotning epistemologik asoslari tahlil etilgan.

1.1. Axborot tushunchasining falsafiy tahlili

Axborotning metodologik xarakteri va ahamiyatini falsafiy jihatdan tahlil qilishni boshlar ekanmiz, bunda avvalo "axborot" tushunchasining mazmun-mohiyati, genezisi va uning falsafiy talqini xususida fikr yuritishimiz kerak bo'ladi. Axborot (lotincha «informatio» – tushuntirmoq, bayon etmoq) zamonaviy fan, falsafa va siyosatning asosiy tushunchalaridan biri bo'lib, dastlab kishilar tomonidan og'zaki, keyinroq